

מנחת שביעית אשר שלג

סימן סא

בנוסח שטר הפרוזבול

אלול תשס"ח

כבוד תלמידי אהובי המופלא בכל מדה נכונה
הרה"ג ר' עובדיה יוסף טולידנו שליט"א
דומ"ץ בבית מדרשנו

רב שלום עד בלי ירח
הנני במענה קצר על השאלות הלכה למעשה.

א

בנוגע לשאלה איזה נוסח פרוזבול הוא הראוי שנאמץ בבית ההוראה

וכמובא שם בשו"ע סעיף כ"א, ע"ש.
ונראה פשוט דלא בכדי ובמקרה נחלקו
האשכנזים והספרדים בשני
ניסחאות אלה, אלא טעם יש בדברים.

דהנה בסעיף י"ח נחלקו המחבר
והרמ"א איזה בי"ד מוסמך
לכתוב פרוזבול.

כתב הב"י: "פרוזבול, אינו משמט.
ואינו נכתב אלא בבית דין חשוב,
דהיינו שלשה בקיאים בדין ובענין
פרוזבול, ויודעים ענין שמיטה, והמחוס
רבים עליהם באותה העיר".

הנה באופן יסודי נהגו בארץ ישראל
מקדמת דנא בשני נוסחאות
שונים. רבה של עדת האשכנזים הגר"ש
סלנט השתמש בפרוזבול שפותח
"במותב תלתא בי דינא כחדא הוינא",
דהיינו פרוזבול החתום ע"י ג' דיינים
וכפשטיה דמשנה בשביעית (פ"י מ"ד)
וגמ' גיטין (ל"ו ע"ב) וכמבואר בחו"מ
(סימן ס"ז סעיף י"ט). לעומתו השתמשו
רבים מקהילות הספרדים בפרוזבול
שנוסח ע"י בעל חקרי לב הפותח
"בפנינו עדים החתומים מטה בא פלוני
אלמוני". והוא נוסח בעל התרומות

ולדעת הרמ"א מהני בכל בי"ד. ודברי המחבר מושתתים על שיטת הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל (פ"ט ה"ז):

"אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם, אבל שאר בתי דינין אין כותבין".

ובכסף משנה שם פירש דלא צריך דוקא בי"ד חשוב כרב אמי ורב אסי דא"כ בטלה לה תורת פרוזבול אלא יפתח בדורו כשמואל בדורו אלא צריך בי"ד חשוב, וכבר הביאו התוס' (גיטין ל"ו ע"ג) מר"ת שכתב פרוזסול משום דלא צריך אלא חשוב שבדור, וכונתו דצריך בי"ד חשוב לפי כל דור ודור, עי"ש.

אך הב"י הוסיף בזה תנאי נוסף שכתב בעל התרומות דצריך בי"ד שרבים המחוס באותו העיר.

וכיון שנהגו הספרדים כשיטת הב"י וקשה הדבר שבי"ד חשוב וקבוע יחתום על שטרי פרוזבול למאות ולא לפים, נהגו להחתים עדים על הפרוזבול וע"י העדים מוסר שטרותו לבית דין חשוב, אבל לדעת הרמ"א דמהני בפני כל בי"ד נהגו בנוסח הפרוזבול שג' הדיוטות הם שחותמים על הפרוזבול.

אך באמת יש לכאורה לפקפק בזה, דדברי הרמ"א מושתתים על שיטת הרא"ש בגיטין (פ"ד סימן י"ג) שכתב דלא צריך דוקא בי"ד חשוב, ונימוקו עמו דמ"ש שם רבנן דבי ר' אשי מסרי מילייהו אהדדי מוכיח דבכל בי"ד סגי ולא כשמואל דאמר דצריך בי"ד כר' אמי ור' אסי.

אך אף בשיטת הרא"ש יש מגדולי הפוסקים שנקטו דאף דלא צריך בי"ד חשוב מ"מ לא מהני ג' הדיוטות, עיין בשו"ת מבי"ט (ח"ג סימן פ"א) שכתב דאף שלא צריך בי"ד חשוב מ"מ כשיש חשוב מהם בעיר אין הם יכולים לכתוב פרוזבול ואף בדיעבד אין מעשיהם כלום והשביעית משמטתן. ועיין בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן ק"ע) דצריך עכ"פ תלמידי חכמים אבל בי"ד של הדיוטות לא אמר אדם מעולם שיכולים לכתוב פרוזבול, עי"ש. ועיין עוד בשו"ת חת"ס חו"מ סימן קי"ג שכתב דלדעת רוב הפוסקים צריך בי"ד גדול שבדור, ודבריו חידוש.

ומשום כך נראה לכאורה דיש להעדיף את הפרוזבול של החקרי לב כדי שכולם יוכלו למסור חובותיהם לבי"ד שרבים המחוס ולא להזדקק לג' הדיוטות, ובפרט שפרוזבול זה כשר וראוי גם לספרדים וגם לבני אשכנז, כך נראה לכאורה.

מנחת

שביעית

אשר

של

אמנם יש מן הראשונים שנקטו דאין כותבין פרוזבול אלא בנוכחות בית הדין, כ"כ הרשב"א (גיטין ל"ז ע"ז) ובשו"ת (מ"ז סימן ש"ג), ועיין בתומים (ס"ק כ"א) שכתב להוכיח ממה שכתבו הפוסקים דצריך בי"ד חשוב ואת"ל דאין צריך הסכמת בי"ד ונוכחותם וכי אלמן ישראל מלכתוב על שם בי"ד החשוב שבעולם, וע"כ דצריך לכתוב פרוזבול בפני בית הדין עי"ש. ולפי"ד יש מן האחרונים שפקפקו בסגנון הפרוזבול של בעה"ת.

ומשום כך נראה שאף הנוהגים לכתוב פרוזבול בחתימת עדים וכשיטת בעה"ת ולא בחתימת דיינים יש להתנות דאם צריך חתימה לפני בי"ד יהיו החתומים בית דין ומעיקרא סבור הייתי דמשו"כ נהגו להחתים שלשה עדים וכמבואר בשו"ע (ט"ז ס"א) וכאילו התנו דאם לא מהני מדין עדים שיהיו המה דיינים.

וז"ל השו"ע שם:

"יש מי שכתב ענין שטר פרוזבול כך הוא: הולך המלוה אצל שלשה עדים". ומקורו בבעל התרומות.

ולכאורה תמוה דכיון דמדובר בעדים וכמבואר בלשון השו"ע למה לן שלשה עדים. והוי אמינא דחיישינן לשיטת הרשב"א דלא מהני פרוזבול אלא

כשהוא נחתם בפני הבי"ד, ומשו"כ יש להחתים שלשה עדים וכאילו תנאי התנו עם העדים דאם אין הלכה כשיטת הרשב"א אינם אלא עדים, כדי לחשוש לשיטת הרמב"ם והשו"ע דבעינן בי"ד חשוב, אך אם הלכה כדברי הרשב"א לא יהיו עדים אלא דיינים.

ואכן ראיתי בנוסח הפרוזבול שערך מרן הגרי"ש אלישיב שכן כתוב בפירוש:

"ואם אין מועילה מסירה אלא לפני בי"ד הריני מוסר לפניכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. והואיל והר"ר ... בן הרב ... מסר מילי דפרוזבולא כדאמור רבנן כתבנו וחתמנו ביום ... האי שטר דפרוזבולא כדנהגא מיומי דהלל הזקן וכתקון חז"ל".

הרי שאם הלכה כהרשב"א ולא מועילה מסירה בפני עדים שלא בפני הדיינים, אזי העדים עצמם יהיו בי"ד שמוסר בפניהם, וכדעת הרמ"א שמהני כתיבת הפרוזבול לכל שלשה, ולא בעי דוקא בי"ד חשוב.

אך באמת פשוט דאף שיש מקום לחומרא זה ולנוסח זה כמבואר. פשוט שענין זה לא שערס אבותינו ואין זה כונת בעה"ת והשו"ע, דתנאי זה לא מצינו בדבריהם ולא חששו לשיטת הרשב"א, וגם זה פשוט וברור בלשון

השטר, וכיון שעל המלוה לכתוב את הפרוזבול אין זה מפי כתבם, וז"פ.

ומשו"כ נראה עיקר כדבריו הפשוטים של אדונינו הגר"א בביאורו (ס"ק ל"ו):

"וסברא ראשונה ס"ל דה"מ כשמוסר לפני ב"ד והב"ד לפנייהם אבל כאן שאין מוסר רק לפני העדים בלבד צריך שלשה כמו בפני ב"ד".

ונראה פשטות כונתו, דכיון דכל דין פרוזבול תקנה היא ולא סברא, אין תוקף בפרוזבול אלא לכשנעשה ונערך עפ"י תיקון חז"ל, וכך תיקנו דאין הפרוזבול נעשה אלא לפני שלשה, ומשו"כ נתחדשה הלכה לפי שיטה זו, דאם הפרוזבול אכן נערך ע"י ב"ד אין הדיינים צריכים לחתום עליו ובתחימת שני עדים סגי, אבל אם אין הפרוזבול נעשה לפני ב"ד אלא המלוה מצהיר וחותם לפני עדים שהוא מוסר שטרותיו לבית דין פלוני שבמקום פלוני צריך שלשה עדים דהוי כמו ב"ד. ולעולם צריך ג' בעשיית הפרוזבול דהוי כמו ב"ד, ודו"ק בזה.

ומשו"כ נוהג אני להשתמש בפרוזבול של החקרי לב החתום ע"י עדים ולא ע"י ב"ד אך מקפיד אני

השו"ע דיש להחתים שלשה עדים בפרוזבול ואין הם חותמים כדיינים על תנאי אלא כעדים.

ומשום זה יש לפקפק גם בפירושו של רבינו התומים שכתב (אורס סימן ס"ז ס"ק מ"א) דמה שצריך שלשה משום שכתב בעה"מ (ינמות ל"א) דכל כשרות השטר אינו אלא משום דאין העדים מעידים אלא על דעת המתחייב, אבל אילו היו מעידים על גופן של דברים פסולים היו משום מה שדרשו חז"ל "מפיהם ולא מפי כתבם". והקשה באורים דהלא שטר הפרוזבול לא נכתב מדעת המתחייב, שהרי הלוח הוא זה שמתחייב לשלם ע"י הפרוזבול ואין השטר נכתב מדעתו. ומשו"כ נהגו להחתים שלשה כדי לצאת יד"ח שיטת בעה"מ ולשיטתו עדותן פסולה ולכן חותמים הם כבית דין.

אך גם לשיטתו הוי כחתימה על תנאי, ופירוש רחוק מאוד מפשטות הכונה והלשון כמבואר.

והנה גם הקצוה"ח (שס סק"ו) הקשה כקושיית התומים דלשיטת בעה"מ הוי הפרוזבול מפי כתבם, אך כבר כתבתי במנחת אשר לב"ב (סימן כ"ו) דאין כונת בעה"מ למי שמתחייב ע"י שטר, אלא למי שעליו לכתוב את

מנחת שביעית אשר שלז

שיחתמו ג' עדים וכמבואר בשו"ע סעיף כ"א.

"ואי חתמי. ר"ל שהדיינים במקומו ומוסר להם וקמ"ל דא"צ עדים כמש"ו ועסמ"ע".

והנה כבר הארכנו בביאור תחילת הסעיף ומה דבעינן ג' עדים, ועתה נבאר את כונת השו"ע בסיפא שבדבריו דבחימת הדיינים טפי מעלי כתב הסמ"ע (ס"ק מ'):

"ויש אומרים אפילו לשנים ואומר להם הו' עלי סהדי כו' עד ואי חתמי ביה דייני כו'. נראה דלאו אדלעיל הו' עלי סהדי קאי, אלא כונתו דאם התחיל לכתוב בלשון דיינים במותב תלתא דייני כחדא הוינא, וגם חתמו בו דיינים, זהו טפי מעלי ממה שכתב ראשונה דהעדים יתנו לו כתוב וחתום איך שידוע להן שמסר פרוזבול לפני דיינים אחרים".

וכך כתב הגר"א בביאורו (סק"מ):

ומקור הדברים בבעה"ת ומובא בבית יוסף שדייק מלשון המשנה (שניעט פ"י מ"ד) "והדיינים חותמין למטה או העדים". ומשמע דיש עדיפות לחתימת הדיינים, ומילתא בטעמא היא דכיון שכל מהות הפרוזבול בבית דין תליא עדיף שהדיינים שהן הם מקור הסמכות להתיר את גביית החובות הן הם אלה שיחתמו, אף שגם חתימת העדים כשרה לכתחלה.

וברור לפי זה דמלבד מה שנתברר לעיל לגבי שתי הנוסחאות של הפרוזבול, טוב מזה ומזה מי שיכול לחתום על הפרוזבול לפני בית דין חשוב שהמחוס רבים עליהם בחתימת הדיינים.

ב

אם צריך לכתוב פרוזבול לפני ר"ה דתחילת שנת השבע

ולגבי השאלה אם צריך לכתוב פרוזבול גם בתחילת השנה השביעית. כבר כתב הטור (מו"מ סי' ק"ז) דזה שיטת הרא"ש ובעל העיטור, (עיין רא"ש גיטין פ"ד סימן י"ח), דאף דאין השביעית משמטת את החובות אלא בסוף שנת השמיטה מ"מ לאו דלא יגוש את רעהו יש כבר מתחילת

השנה וכדמשמע פשוטה דקרא "לא יגוש את רעהו... כי קרא שמיטה לה". אך הטור לא פסק כותיהו מכיון שרוב הראשונים חלקו על שיטה זו, ובכללם הרמב"ם (פ"ט מהל' שמיטה ויוגל ה"ד) והרשב"א (שו"ת המיוחסות סי' ז"ח), וכך גם נפסק בשו"ע (שם סעיף ז').